

Artikel

DE GRATIS LEUGEN

of de meeste dromen zijn bedrog

Kees Vendrik

Moet het onderwijs gratis zijn tot het einde van de leerplicht, of moet het hele onderwijs gratis zijn? En waarom alleen het onderwijs? Waarom niet ook de energie, of althans een deel ervan, al dan niet met energiecheques? En wat doen we met het openbaar vervoer? Zullen we dat ook gratis maken? Maar op die manier stimuleren we de behoefte om zich te verplaatsen... en vervoer, dat betekent ook een bijdrage in de vervuiling, of het nu gaat om openbaar, dan wel privé-vervoer. En wat doen we met de openbare dienstverlening, banken, financiële instellingen: maken we een bank van de post waar iedereen gratis een rekening kan openen, of zullen we stellen dat bij alle banken het gebruik van een bankrekening gratis moet zijn, ook voor werklozen en steuntrekkers?

Die vragen zijn actueel in Vlaanderen, waar Steve Stevaert het gratis-standpunt verdedigt. Maar de discussie beperkt zich niet tot Vlaanderen. Groenen hebben het moeilijk met de stelling dat een aantal diensten gratis moeten zijn: gratis bestaat immers niet en het anders voorstellen is eigenlijk een leugen. Alles heeft zijn prijs en de kwestie is, wie betaalt de rekening? Het zorgt in het algemeen voor stevige discussies aan de linkerzijde van het politieke spectrum en tussen rood en groen in het bijzonder.

Kees Vendrik is Tweede Kamerlid voor GroenLinks en woordvoerder in financiële en economische zaken. Hij vertelt hoe GroenLinks aankijkt tegen de 'gratis-kwestie'. Hij deed zijn verhaal op Groen Licht, de open trefdag van Agalev. Wij schrijven 2 maart 2002, enkele dagen voor de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002 en meer dan twee maand voor de Tweede Kamerverkiezingen van 15 mei. De Nederlandse publieke opinie is op dat moment behoorlijk in de ban van Pim Fortuyn. Het verhaal van Kees Vendrik gaat dan ook niet alleen over de financiering van de openbare dienstverlening, maar ook over hoe het politieke verschijnsel Pim Fortuyn groot werd als een populistisch antwoord op de afkalvende kwaliteit van openbare dienstverlening in de gezondheidszorg, het onderwijs of het openbaar vervoer. Het verhaal blijft actueel ook na het verdwijnen van Pim Fortuyn en na de voor GroenLinks tegenvallende verkiezingen van mei 2002. In het verhaal van Kees Vendrik is de politicus Pim Fortuyn nog levendig aanwezig.

De verkiezingen voor de Tweede Kamer, hebben een bijzondere betekenis, want er is in Nederland sprake van een grote groeiende politieke spanning. Het Nederlandse paarse kabinet van sociaal-democraten, sociaal-liberalen en hardcore liberalen valt zowat uit elkaar. Na twee ritten samen, zijn zij volstrekt op elkaar uitgekeken. Het is buitengewoon onduidelijk hoe Nederland politiek straks verder moet.

Wat er in het bijzonder speelt – en over dat bruggetje kom ik tot het thema van vandaag – is de opkomst van de 'leefbaarheidspartijen', zoals dat in Nederland heet. Die hebben de afgelopen jaren in de lokale politiek al flink aan de weg getimmerd. Leefbaar Utrecht, Leefbaar Hilversum... en tientallen andere, hebben in de aanloop naar de verkiezingen een landelijk karakter gekregen. Rond Leefbaar Nederland, en in het bijzonder rond de persoon van Pim Fortuyn, is de afgelopen maanden veel commotie ontstaan. Pim Fortuyn was eerst de beoogde lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Maar dat ging mis en nu komt hij met een eigen Lijst Pim Fortuyn. Er is een lijsttrekker Pim Fortuyn, maar er is geen programma, er is geen geld en er is nog geen campagne. Toch maakt hij in de peilingen nu al aanspraak op 8 procent van het kiezerspotentieel. Dat is natuurlijk buitengewoon veel voor een partij die eigenlijk nog niet bestaat. Eigenlijk is Pim Fortuyn een soort politieke zigeuner, die bezig is om een soort Forza Hollandia op de kiezersmarkt te zetten, inclusief de bijbehorende antipolitieke en ook xenofobe verschijnselen. Het is geen toeval dat Filip De Winter al meerdere keren vanuit België Pim Fortuyn heeft gefeliciteerd met zijn opvattingen over het asielvraagstuk. Dat klinkt allemaal buitengewoon dreigend. Er is ook nog een ander fenomeen, dat de opkomst van Pim Fortuyn verklaart, nl. een soort festivalisering van de politiek: politiek moet leuk zijn, we moeten kunnen

lachen; het moet theatraal aangenaam zijn; wij, de kiezers, moeten vermaakt worden. En dat doet Pim Fortuyn. Zo maakt hij de kiezers deelgenoot van het gegeven dat hij regelmatig *dark rooms* frequenteert. Aan de andere kant boort hij ook heel veel onvrede aan. Ik maakte al een opmerking over de complimenten van Filip Dewinter en dat heeft ook een andere component: Nederland heeft de afgelopen jaren een zeer spectaculaire economisch ontwikkeling meegemaakt met een buitengewone hoge economische groei.

Publieke armoede en private rijkdom

De werkloosheid staat in Nederland op een historisch laag peil en de nieuwe rijkdom is de afgelopen acht jaar onder paars (twee regeringen) eigenlijk vooral besteed aan twee doelen: het verlagen van het begrotingstekort, dat is nu omgeslagen in een overschot, wat Europa buitengewoon prettig vindt en waarmee onze minister van Financiën buitengewoon goede sier maakt. Maar wat eigenlijk minder in de publiciteit komt, en wat voor GroenLinks de grootste doorn in het oog is: de winst van de nieuwe rijkdom is ook in zeer forse mate besteed aan de verlaging van belastingen. Dat heeft, in acht jaar paars, ongeveer 14 miljard euro gekost, of 3 procent van de nationale welvaart. Dat is dus uit de pot gehaald en terug gebracht naar de burgers, wat heeft geleid tot een situatie van publieke armoede en private rijkdom. De Nederlandse gezondheidszorg en het onderwijs dragen daar de sporen van: in de medische zorg zijn de wachttijden zeer lang; in het onderwijs zijn de klassen veel te groot en is de werkdruk zeer hoog, met veel uitstoot naar de arbeidsongeschiktheidregelingen als gevolg. Bij de Nederlandse Spoorwegen is er sprake van volstreekte chaos, al heeft dat in iets mindere mate een budgettaire achtergrond, als wel te maken met allerlei experimenten met privatisering en marktwerking. Op tal van plaatsen in de Nederlandse publieke sector zien we verval. En een deel van de onvrede waar Pim Fortuyn zijn politieke succes uithaalt, schuilt in deze ontwikkeling. Alleen wil diezelfde Pim Fortuyn er nooit bij zeggen, dat als we dat alles in de komende jaren willen aanpakken, er in Nederland een einde moet komen aan de structurele politiek van lage belastingen.

De lastenverlichting moet dus stoppen en de publieke sector moet meer ruimte krijgen: het evenwicht tussen private en publieke consumptie moet worden hersteld. Er is nood aan een lastenverschuiving in plaats van een lastenverlaging. Ook in België zijn er wellicht de nodige politici die met graagte de zienswijze van de Leefbaarheidspartijen uitdragen: weg met de belastingen! Ook lokaal is dat in Nederland een heftig thema: leve het gratis openbaar vervoer, leve de gratis elektriciteit en wat dies meer zij. U noemt dat zeer terecht 'een gratis leugen'.

Gratis economie bestaat niet

Belastingen zijn natuurlijk een buitengewoon – maatschappelijk gesproken – moeilijk onderwerp. Ik geloof dat wij, Belgen en Nederlanders in de 16de eeuw, toen we nog door één deur gingen, samen de strijd hebben aangeboden tegen de tiende penning van de hertog van Alva. Dat heeft toen 80 jaar geduurd, dus we spreken over een historisch, tamelijk brissant onderwerp. Maar wij hebben natuurlijk in Nederland wel geleerd wat de prijs is van lagere belastingen; die rekening komt wel ergens tot uitdrukking. Ik sprak al over het grootscheepse verval van de publieke sector in Nederland. Alles heeft dus zijn prijs, ook een gratis leugen, ook lagere of geen belastingen. De eerlijke vraag is dus niet, of er betaald wordt, of dat er een rekening is, – die is er immers altijd, – maar wel: wie die rekening betaalt. Gratis economie bestaat niet. Dat is de afgelopen jaren even geprobeerd met de nieuwe economie. We weten allemaal hoe dat afgelopen is: dat was eenieder gratis voor zichzelf en Bill Gates voor ons allen. Ja, we weten hoe het afgelopen is. Bill Gates ook: hij is inmiddels de rijkste man op aarde. Dus ook de droom van de nieuwe gratis economie – de nieuwe netwerkeconomie – bleek bedrog te zijn.

De prijs zal linksom of rechtsom betaald moeten worden. Dat kan men vrij letterlijk nemen. Linksom is natuurlijk via de belastingen, de algemene middelen; rechtsom is via de eigen portemonnee. Voor een groene en linkse partij stellen zich drie vragen die van belang zijn, om een route uit te zetten voor de koers van de overheid en van de staat, in de financiering van publieke voorzieningen.

De juiste prijs

De eerste vraag die wij onszelf moeten stellen, gaat over de juiste prijs. Het is een basisgegeven in de economie dat er, naast de schaarste, twee elementen zijn die de prijs van goederen bepalen: kapitaal en arbeid. Dat heeft de goede Marx ons nog geleerd. Traditioneel richten de linkse partijen zich meestal op de prijs van arbeid; de rechtse partijen richten zich op de prijs van het kapitaal. De groene partijen hebben daar de afgelopen twintig jaar een derde dimensie aan toegevoegd, nl. de prijs van het milieu, de natuur, de ecologie, onze biotoop. Die heeft geen stem maar verdient wel enige stemverheffing, want milieuvervuiling is helaas tot op de dag van vandaag uiteindelijk zo goed als gratis. Als er al een 'gratis economie' bestaat, dan wel inzake de milieukosten, met name de economie van de uitstoot, de giflozingen, het energieverbruik, de CO₂-uitstoot. Op dit moment betaalt niemand die rekening, enkele uitzonderingen daar gelaten, en dat leidt tot een absurde en funeste situatie. Wij pleiten er dan ook al jaren voor, dat het milieu een prijs krijgt. En de juiste prijs, dat is essentieel voor een duurzame samenleving en een duurzame economie. Want het betalen voor milieuvervuiling stimuleert een zuiniger energieverbruik; fabrikanten gaan zich toeleggen op betere producten, op het gebruik van minder materiaal en minder energie. Dan is de vraag aan de orde, wat dat uitgangspunt – de juiste prijs – betekent voor openbare diensten, de basisdiensten in de samenleving. Gratis energie, een energiebon of een energieticket, klinkt misschien wel erg links, maar het is zeker niet groen. Zeker nu we nog zo'n lange weg te gaan hebben naar een kernenergievrije en CO₂-vrije economie. Dat is het ideaal dat ons allemaal verbindt, wij moeten nooit vergeten om de kosten van het uitstel van de omslag naar een duurzame economie ook maximaal voor het voetlicht te brengen.

Politici van de rechterkant spreken graag over de staatsschuld; dat is allemaal erg belangrijk en een grote prioriteit voor Europa, maar het is onze taak, om iets te vertellen over de nationale, zo niet internationale, milieuschuld. Die milieuschuld is wel eens voor een land als Nederland berekend en het gaat over schrikbarende hoge bedragen: de kosten van uitgestelde bodemsanering, de kosten van de vervuiling van de steden, de nog jaren voortdurende kosten voor de bodemverontreiniging door de landbouw... dat ligt in de orde van grootte van 300 tot 600 miljard euro, hoger dus dan de staatsschuld. Wij, Groenen, moeten dat telkens opnieuw beklemtonen. Dat moet ons verhaal zijn: hoe langer we die omslag naar een duurzame economie uitstellen, hoe langer we de afbetaling van de milieuschuld uitstellen en dus eigenlijk die milieuschuld nog steeds laten oplopen, hoe gigantischer de kosten in de toekomst zullen zijn, als bijvoorbeeld de klimaatverandering zich daadwerkelijk doorzet. De snelle weg naar een duurzame economie is dus eigenlijk de goedkoopste manier om de beschaving in stand te houden voor de komende generaties.

Hoe zit dat nu in Nederland? Er is eigenlijk sprake van een bizarre situatie: sinds 1995 kent Nederland op het gebied van energie een aantal regulerende energiebelastingen. Maar die gelden eigenlijk alleen maar voor de kleinverbruikers, de huishoudens en de kleine bedrijven, zij betalen een ecotaks. Dat is natuurlijk niet alleen groenrechts, want de grootverbruikers ontlopen deze energiebelasting, maar het is ook heel flets groen want die grootverbruikers zijn juist partijen met macht op de energiemarkt. Die grootverbruikers zijn natuurlijk de partijen die met recht en reden ook hun productiewijze kunnen aanpassen. Daar zal de omslag naar een duurzame economie moeten beginnen. Maar juist zij ontspringen de dans, met het oog op wat altijd heet: de internationale concurrentiepositie van Nederland. Voor GroenLinks moet al dat energieverbruik natuurlijk gelijk belast worden. Wij zijn voorstander van een grootverbruikersheffing in Nederland en pleiten daarvoor ook in Europees verband.

In het kader van gratis energie of niet, kan je nog aan de voet van zo'n heffing een vrijstelling geven; dat is in Nederland ook gebeurd. De eerste 5 tot 800 m³ aardgas, het wisselt wat, wordt onbelast gelaten. Maar dat is nog iets anders dan gratis energie, want in dat geval betaal je niets meer. Waar groen en links bij elkaar komen, als het gaat om het thema energie en de betaalbaarheid ervan, zou links een vrijstelling van belastingen kunnen bepleiten, maar dat is nog iets anders dan het gratis maken van energie. Maar dat zou ons verder weg brengen van het hanteren van een juiste prijs.

Met gratis openbaar vervoer hebben wij natuurlijk te maken met hetzelfde bezwaar: als groene partijen zijn we er natuurlijk voor, dat mobiliteit een juiste prijs heeft. Daarvoor zijn wel twee randvoorwaarden: in Nederland wil GroenLinks natuurlijk dat vooral de auto – en zeker de vrachtwagen – duurder worden dan de trein. Die prijsverhouding is een randvoorwaarde bij het nadenken over de financiering en de prijzen van openbaar vervoer. Binnenkort lanceert GroenLinks een voorstel voor een kilometerheffing, waarbij echt afgerekend wordt naar de mate van gebruik. De wat duurdere ICT-ondernemer, die een hele dag een lease-auto rondrijdt en 50 tot 60.000 km rijdt per jaar, zal meer betalen dan iemand op het platteland die een auto nodig heeft om af en toe boodschappen te doen in het dorp verderop en daarvoor geen beroep kan doen op het openbaar vervoer. Even terug naar het punt van de verhouding tussen openbaar vervoer en andere vormen van mobiliteit: de prijsverhouding zal altijd zodanig moeten zijn dat het openbaar vervoer goedkoper is. Dat is het belangrijkste uitgangspunt.

De tweede randvoorwaarde betreft de toegankelijkheid, met name voor sommige groepen waarvoor de financiële toegankelijkheid moeilijk is. Bij het hanteren van de prijzen in het openbaar vervoer is het natuurlijk verstandig om na te denken over groepen bejaarden die vaak over weinig inkomen beschikken. In Nederland krijgen zij een reductie van 50 procent. Maar je kan ook denken aan bijzondere voorzieningen voor mindervalide mensen. In Nederland helpen gemeentes ook deze mensen met speciale openbaar vervoersvoorzieningen.

In steden zou je nog wel kunnen kiezen voor gratis openbaar vervoer, maar dan moet je dat wel bijzonder motiveren, namelijk zorgen dat de auto de stad uitgaat. Dan is het misschien, vanuit een groenlinkse optiek, wenselijk om voor een bepaalde periode gratis openbaar vervoer in de steden mogelijk te maken. Dat betekent dat je de financiering op een of andere manier elders zal moeten vinden. Tegelijk is dat lastig, want waarom zouden de veelverdieners en de hogere inkomens gebruik moeten maken van *gratis* openbaar vervoer voor hun lokale mobiliteit? Dat is eigenlijk een soort omgekeerd Robin Hood beleid.

De lokale overheid gaat in dat geval de mensen subsidiëren die makkelijk zelf kunnen betalen voor vervoer. Daar is weinig reden toe. Bovendien heeft het hanteren van een prijs bij een publieke dienstverlening eigenlijk ook een andere, dan financiële of budgettaire, functie. In die zin dat je er geld mee ophaalt om de betreffende voorziening gedeeltelijk of geheel te kunnen betalen. Het hanteren van een prijs geeft ook aan dat iets waarde heeft, dat het waardevol is. En dat zou een goed overwogen gebruik moeten rechtvaardigen. In Amsterdam bijvoorbeeld, hebben we de conducteur niet alleen nodig om de prijs bij de ingang van de tram even af te rekenen, maar ook om de sociale controle en de sociale orde in de tram te bewaken en te bewaren. Dus wij pleiten in Nederland dan ook niet voor grootschalig gratis openbaar vervoer.

Nog even over de vraag, wat nu de juiste prijs is. Onder paars heeft Nederland een heel voorzichtige stap gezet naar groenere belastingen. Dat moet veel ambitieuzer. GroenLinks wil voor een bedrag van 16,5 miljard euro of ongeveer 3 procent van het BBP meer belasting op milieuvervuiling heffen, in de eerste plaats op energie. Dat geld willen we gebruiken voor een lagere belasting op arbeid. Als je dat goed doet is dat goed voor het milieu en het is ook goed voor de werkgelegenheid, schone werkgelegenheid. En als je het helemaal goed doet, is het ook heel erg goed voor de inkomensverhouding.

Wie betaalt de rekening?

Nu, als we de juiste prijs hebben bepaald, wie betaalt dan de rekening? Eigenlijk kunnen we in de financiering van de openbare diensten twee beginselen onderscheiden. Het eerste is natuurlijk het profijtbeginsel: dat ziet er op toe dat de mensen die openbare diensten gebruiken en daarvan profijt trekken, het zelf betalen. Dat zelf betalen heeft natuurlijk een aantal voordelen: waarom zouden we namelijk, ook bij publieke diensten, meebetalen aan de consumptie van een ander? Maar tegenover het profijtbeginsel staat een ander principe, het solidariteitsbeginsel: samen betalen. Want sommige voorzieningen gebruiken we natuurlijk allemaal, zoals: onderwijs, gezondheidszorg en politie. We betalen allemaal mee voor de staat, want we profiteren er ook allemaal van. Individueel profijt valt

daar bijna niet in te ontdekken. Hoe moeten we nu als groene en linkse partij kiezen tussen die twee beginselen? Vanuit een groene linkse politiek is het ideaal een systeem van openbare welvaartsverdeling die gebaseerd is op het profijtbeginsel. Maar in het kader van een algemene belastingspolitiek die zeer nivellerend van aard is en slechts kleine inkomensverschillen toelaat, zou het profijtbeginsel tegelijk mensen de vrijheid bieden om het inkomen naar eigen inzicht te besteden. Ook voor ons kan dat een belangrijk uitgangspunt zijn: wie gebruikt, betaalt en wie niet gebruikt, die betaalt niet. En dat beginsel biedt de mogelijkheid om de milieukosten te verrekenen in de prijs en de zogenaamde externe kosten te internaliseren. Die nivellerende belastingspolitiek leidt of kan leiden tot een gelijke uitgangssituatie, met voor alle burgers meer gelijkheid in de portemonnee en een gelijke verdeling van de koopkracht en de bestedingsmogelijkheden. Daar zijn wel een aantal grenzen aan, met het oog op de arbeidsmarkt. Maar het blijft de ideale uitgangssituatie.

Even naar de praktijk. In een aantal gevallen is het hanteren van het profijtbeginsel absoluut onmogelijk, bijvoorbeeld voor de politie. We kennen parkeerboetes, dat is een beetje een individueel profijtbeginsel. Maar, – en dat is de markante uitzondering die de regel bevestigt, – bij openbaar bestuur ligt dat moeilijker. Jos Geysels is minister van Staat geworden, maar wat is het profijt hiervan? Dat lijkt een ongemakkelijke vraag, want dan moeten wij ons afvragen wat die Jos nu eigenlijk waard is.

Inzake onderwijs en gezondheidszorg is het hanteren van het profijtbeginsel tot op grote hoogte wel mogelijk. Maar is het ook wenselijk en legitiem? Wenselijk, omdat het profijtbeginsel in zorg en onderwijs kan en zal leiden tot niet-gebruik van de voorzieningen, terwijl dat maatschappelijk absoluut gewenst is. Bovendien, – en dat is het argument van de legitimiteit, – kan de staat de burgers moeilijk verplichten tot het volgen van het basisonderwijs of het initieel onderwijs of de leerplicht en vervolgens de burgers, de ouders, de volle rekening laten betalen. In de gezondheidszorg geldt nog een andere overweging, nl. dat het laten betalen per verrichting of verstrekking het risico met zich meebrengt: dat mensen de noodzakelijke zorg gaan mijden, met alle ellende van dien. Juist vanwege dat argument: is GroenLinks mordicus tegenstander van allerlei vormen van eigen bijdrage in de gezondheidszorg. Er is natuurlijk een algemeen maatschappelijk belang mee gemeoid: wij hebben er allemaal profijt van: dat deze voorzieningen, onderwijs en gezondheidszorg, zo breed mogelijk benut worden. Daarom kan het profijtbeginsel in deze sectoren niet of heel moeilijk worden toegepast.

Laat ik, om de stelling even scherp te stellen, het hoger onderwijs als een uitzondering situeren. Nederland kent op dit moment een publiek gefinancierd stelsel van hoger onderwijs, met universiteiten en hogere beroepsopleidingen. Die worden langs twee wegen gefinancierd. Ten eerste: vanuit de publieke kas: universiteiten en hogescholen krijgen een bijdrage op basis van het aantal studenten. Daarnaast betaalt de individuele student collegegeld. Vervolgens krijgen de studenten daar weer een lening voor, een beurs. Soms wordt die kwijtgescholden, soms niet. Dat heeft in Nederland geleid tot een systeem van studiefinanciering dat niemand meer begrijpt. Maar het individueel rendement, het individueel profijt, van het volgen van hoger onderwijs is wel buitengewoon groot. De kans op een prachtige carrière op de arbeidsmarkt, dus de kans op een hoog inkomen, is na het volgen van hoger onderwijs, vele malen gestegen ten opzichte van mensen die dat niet gedaan hebben. Daar is het profijtbeginsel dus wel van toepassing.

Waarom zouden we iets collectief financieren, waar het individuele profijt zo groot en ook berekenbaar is? Daarom heeft GroenLinks, samen met de Landelijke Studentenvakbond, gekozen voor een dividendstelsel: geef alle studenten bij de aanvang van hun studie de mogelijkheid tot een studielening waarmee ze goed moeten kunnen studeren. In de huidige praktijk worden studenten gedwongen om ook nog te werken, omdat de beurs zo laag is; daar willen we van af. Wij willen dat ze goed kunnen studeren, maar na de studie, als men de stap naar de arbeidsmarkt zet, wordt er afgerekend naar de mate dat er profijt getrokken wordt uit de opleiding. Wie hartchirurg wordt, zal fors bijbetalen voor het aflossen van de lening. Dat geeft nog een ander voordeel: er komt meer geld vrij voor het publiek gefinancierde onderwijs dat in Nederland zwak ontwikkeld is, m.n. het middelbaar beroepsonderwijs, waar grote problemen zijn.

Nog even naar het openbaar vervoer en openbare diensten als energie. Het hanteren van het profijtbeginsel biedt belangrijke voordelen voor een groene politiek. Je moet de kosten niet wegstoppen, anders verlies je het instrument weer om een goede, juiste prijs te laten berekenen. En of we al dan niet subsidies gaan verlenen, hangt wezenlijk af van de vraag of we via deze voorzieningen inkomenspolitiek of solidariteitspolitiek willen bedrijven. Ik geef de voorkeur aan het combineren van het profijtbeginsel, met een algemeen progressieve inkomenspolitiek. Als dat om politieke redenen niet kan, kunnen we er, als *second best*, nog voor kiezen om sommige voorzieningen goedkoper te maken voor bepaalde groepen. Maar laat het niet gratis zijn, want dan wordt het onmogelijk om ook in de openbare sfeer een milieupolitiek te voeren.

Bij het openbaar vervoer is dat natuurlijk lastig, want hier speelt in het bijzonder ook de vraag, hoe de prijzen zich verhouden tot de auto en de vrachtwagen. En het openbaar vervoer moet altijd goedkoper blijven, dat is een harde randvoorwaarde. Als je het profijtbeginsel maximaal zijn werk laat doen, zeg maar de markt voluit laat spelen – zoals dat in Nederland gebeurde bij de Nederlandse Spoorwegen – zie je dat de ene na de andere onrendabele lijn het loodje legt. Er zouden onvoldoende reizigers zijn om de lijn te kunnen onderhouden. Dat tast dan natuurlijk weer het netwerkarakter van de openbaar vervoervoorzieningen aan. Je ontkomt er dus niet aan, om de onrendabele minimaal te subsidiëren, als je de juiste prijzen wil hanteren; anders stort langzamerhand het hele openbaar vervoernetwerk in. En dan hou je nog maar een paar grote lijnen over, tussen Amsterdam, Rotterdam en Utrecht en paar steden in Noord- en Zuid-Nederland. De rest van het openbaar vervoer is dan niet meer te financieren.

Men kan natuurlijk nog veel verder gaan, door het openbaar vervoer helemaal gratis te maken, zoals sommige politici hier in België bepleiten. Dat is echt een stap te ver, zoals uit het voorgaande mag blijken. Bovendien zou ik eerlijk gezegd niet weten waarom u mijn reis naar Gent zou moet subsidiëren. Ik kan dat zelf betalen.

Hoe betalen?

Dit verhaal betekent dat er, aan de ene kant, goede prijzen moeten gehanteerd worden, ook bij openbare voorzieningen. Aan de andere kant, betekent het dat de volledige toepassing van het profijtbeginsel onmogelijk is, m.n in het onderwijs en de gezondheidszorg, bij een deel van het openbaar vervoer en andere voorzieningen die ermee vergelijkbaar zijn. Er moet dus geld komen voor dat soort collectieve voorzieningen: er kan niet naar verbruik worden afgerekend en er is een algemene belastingsheffing nodig. Dat kost allemaal geld. Alles gratis is dus echt onmogelijk. Dat is helaas, raar maar waar, een kostbare waarheid.

In Nederland hebben wij veel collectieve voorzieningen de afgelopen twintig jaar gefinancierd met de opbrengst van de gasvoorraden die Nederland rijk is, maar dat schiet ook niet erg op. We zullen dus ook andere belastingen moeten heffen. Telkens pleiten wij voor een vergroening van de belastingsmix. We hebben tientallen soorten van belastingen in Nederland, variërend van BTW en loonbelasting over vermogensbelasting tot winstbelasting; dat kan allemaal vergroend worden en wel in vrij forse mate.

Heffingen op milieugebruik bieden, zeker voor enkele decennia, een goede basis voor inkomsten in de schatkist. Daaruit kunnen de middelen komen om publieke voorzieningen te financieren. Daarnaast pleiten wij natuurlijk ook voor een progressieve inkomstenbelasting, zodat de burgers op de eerste verdiende euro echt veel minder belastingen zouden betalen dan op de laatst verdiende. En wat in het internationale debat heel moeilijk ligt, maar toch weer aan belang wint, is natuurlijk een heffing op kapitaalinkomen. Het is helaas een historisch gegeven van de afgelopen twintig jaar, dat de belastingheffing op vermogen in alle Europese landen daalt en de belastingsdruk op arbeid stijgt. Europa is hier aan zet. In de Tweede Kamer hebben we regelmatig minister van financiën Gerrit Zalm gepest, door steun te geven aan het pleidooi van de Belgische regering om de Tobintaks te onderzoeken. Dat onderzoek komt er nu en wij hopen op veel steun uit België ervoor. Van de Nederlandse regering komt die namelijk niet.

Aan het betalen van belasting zit ook nog een democratisch aspect: door het betalen van belasting verkrijgt u natuurlijk uw stemrecht. No taxation without representation, luidt dat in het Engels. In Nederland vormt het koninklijk huis hierop de uitzondering: ze betalen geen belasting en ze hebben ook geen stemrecht. Maar als je die mogelijkheid nu aan de hele Nederlandse bevolking zou voorstellen, loopt het wellicht helemaal verkeerd af. Het lijkt mij dus niet verstandig om op die lijn door te gaan.

Publieke uitgaven moeten zichtbaar leiden tot meer kwaliteit

Ik besluit. In Nederland gebruiken publieke instellingen, publieke organisaties, onderwijs, gezondheidszorg, openbaar vervoer, het publieke geld te weinig op een zichtbare goede manier. Want er is niet alleen sprake van budgettaire krapte en van te weinig geld beschikbaar voor deze instellingen, maar er loopt ook wat mis in de publieke verantwoording over wat de overheid met dat geld doet en waarom men het doet, zoals men het doet. Wij eisen dan ook 'value for money': ook de publieke sector moet, keer op keer, aan de politiek duidelijk maken dat het geld goed besteed wordt en dat er toezicht wordt gehouden op de kwaliteit. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor al die topbestuurders bij de publieke instellingen, die buitengewoon goed blijken te verdienen. In het onderwijs zijn de klassen overvol en in de gezondheidszorg zijn de wachtlijsten niet te overzien, en ondertussen is de bestuurlijke elite in die sectoren zichzelf eigenlijk op een vrij ongegeneerde manier aan het verrijken. De gemiddelde ziekenhuisdirecteur in Nederland verdient minimaal twee keer meer dan onze minister-president; dat lijkt mij toch een hele scheve maat der dingen. En dat doet het linkse hart buitengewoon veel pijn.

Ik heb gesproken over de juiste prijs voor publieke voorzieningen. Ongetwijfeld zijn niet al uw vragen en ideeën daarover op een adequate manier beantwoord. Ik heb geprobeerd duidelijk te maken, hoe wij, als GroenLinks, denken over de financiering van publieke diensten, wie dat moet betalen en hoe we dat willen financieren. Groene politici moeten gebruik maken van het profijtbeginsel waar het kan, en als linkse politici moeten we een beroep moeten doen op het solidariteitsbeginsel, waar het moet. De gratis economie bestaat niet, de meeste dromen zijn bedrog, de gratis leugen moet dus worden bestreden.

(redactie: Robert Crivit)